

**YEVROPA TAJRIBASINI O'RGANISH ASOSIDA O`ZBEKISTON
RESPUBLIKASI PROKURATURASINING KORRUPSIYAGA QARSHI
KURASHISH VA OLDINI OLISH BO'YICHA FAOLIYATINI
TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA TAVSIYALAR**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8394554>

Муҳаммадиева Моҳинур Яхшибаевна

*Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳафсизлиги университети Жиноят-
ҳуқуқий фанлар кафедраси доценти*

E-mail: mokhinur91@bk.ru

Annotatsiya

Maqolada mavzuning dolzarbligi bugungi kunda prokurorlar tomonidan korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha Yevropa tajribasini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy ishlarning yo'qligi bilan tasdiqlanadi, bu esa ushbu maqolaning muhimligi va dolzarbligini ta'kidlaydi.

Shuningdek ijobiy Yevropa tajribasini o'rganish asosida O'zbekiston Respublikasi prokuraturasining korrupsiyaga qarshi kurashish va oldini olish bo'yicha faoliyatini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Yevropa mamlakatlarida korrupsiyaga qarshi kurashning yetarlicha samarali tizimi ishlab chiqilganidan kelib chiqib, korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish bo'yicha maxsus vakolatli organlarga, shuningdek, davlat organlariga korrupsiyaga qarshi tegishli chora-tadbirlarni amalga oshirishda har tomonlama yordam beradigan fuqarolik jamiyati institutlarining ishtirokini ta'minlash masalari tahlil qilingan.

Калит сўз ва иборалар

Yevropa tajribasi, prokuraturaning korrupsiyaga qarshi kurashishi, va oldini olish bo'yicha faoliyatini takomillashtirish, Finlyandiya, Daniya, Yangi Zelandiya, Islandiya, Singapur, Shvetsiya, Kanada, Niderlandiya, Lyuksemburg, Norvegiya, Avstraliya, Shveysariya, Buyuk Britaniya, Avstriya, Isroil, AQSH, Chili, Irlandiya, Germaniya.

**РЕКОМЕНДАЦИИ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПРОКУРАТУРЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН ПО БОРЬБЕ И
ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ КОРРУПЦИИ НА ОСНОВЕ ИЗУЧЕНИЯ
ЕВРОПЕЙСКОГО ОПЫТА**

Аннотация

Актуальность темы в статье подтверждается отсутствием на сегодняшний день научных работ, посвященных изучению европейского опыта борьбы прокуроров с коррупцией, что подчеркивает важность и актуальность данной статьи.

Также на основе изучения положительного европейского опыта разработаны рекомендации по совершенствованию деятельности прокуратуры Республики Узбекистан по борьбе и предотвращению коррупции.

На основе развития достаточно эффективной системы противодействия коррупции в европейских странах решаются вопросы обеспечения участия институтов гражданского общества, оказывающих всестороннюю помощь в реализации соответствующих антикоррупционных мер, в специально уполномоченные органы по предупреждению и борьбе с коррупцией.

Ключевые слова

Европейский опыт, совершенствование борьбы прокуратуры с коррупцией и ее предотвращение, Финляндия, Дания, Новая Зеландия, Исландия, Сингапур, Швеция, Канада, Нидерланды, Люксембург, Норвегия, Австралия, Швейцария, Великобритания, Австрия, Израиль, США, Чили, Ирландия, Германия.

RECOMMENDATIONS ON IMPROVING THE ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR'S OFFICE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN ON COMBATING AND PREVENTING CORRUPTION BASED ON THE STUDY OF EUROPEAN EXPERIENCE

Annotation

The relevance of the topic in the article is confirmed by the lack of scientific works devoted to the study of the European experience of the fight against corruption by prosecutors today, which emphasizes the importance and relevance of this article.

Also, based on the study of the positive European experience, recommendations were developed to improve the activities of the Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan in the fight against and prevention of corruption.

Based on the development of a sufficiently effective anti-corruption system in European countries, the issues of ensuring the participation of civil society institutions that provide comprehensive assistance in the implementation of appropriate anti-corruption measures to the specially authorized bodies for the prevention and fight against corruption, as well as state bodies, are analyzed.

Key words and expressions

European experience, improvement of the prosecution's fight against corruption and prevention, Finland, Denmark, New Zealand, Iceland, Singapore, Sweden, Canada,

Netherlands, Luxembourg, Norway, Australia, Switzerland, Great Britain, Austria, Israel, USA, Chile, Ireland, Germany.

Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha xorijiy tajribani o'rganishga bag'ishlangan ayrim masalalar N. Yu. Zadiraka, T. V. Ilyenok, I. V. Korulya, A. V. Solonar, K. I. kabi olimlar tomonidan o'rganilgan. Xromova, I. V. Chemeris, V. Chepelyuk[1], va boshqalar. Mamlakatimizning huquqshunos-olimlari, jumladan, B.X.Po'latov, O.M.Madaliyev va Z.S.Ibragimovlar tomonidan prokuratura organlarining umumiy vakolatlari doirasida o'rganilgan. Biroq, yuqorida olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda to'xtalib o'tilgan masalalarga qaramasdan, aytish lozimki korrupsiyaga qarshi kurashishni amalga oshiruvchi organlar faoliyatini muvofiqlashtirish masalalari to'liq o'rganilmagan[2]. Aynan, prokuratura organlarining korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha faoliyatining Yevropa tajribasini o'rganishga bag'ishlangan tegishli tadqiqotlar mavjud emas, bu ham taklif etilayotgan mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Shundan kelib chiqib maqolaning maqsadi - bu sohadagi ijobiy Yevropa tajribasini o'rganish asosida O'zbekiston Respublikasi prokuraturasining korrupsiyaga qarshi kurashish va oldini olish bo'yicha faoliyatini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni bajarish kerak: korrupsiyaga qarshi kurash sohasidagi prokurorlarning vakolatlarini tartibga soluvchi alohida Evropa davlatlarining ma'muriy qonunchiligi hujjatlarini tahlil qilish; Yevropa mamlakatlari prokuratura organlarining korrupsiyaga qarshi kurashdagi faoliyatining xususiyatlarini aniqlash; Bu boradagi ijobiy Yevropa tajribasini o'rganish asosida O'zbekistonda tegishli qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Korrupsiyaga qarshi kurashda prokuratura organlari faoliyatini ma'muriy-huquqiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash masalasini o'rganar ekanmiz, birinchi navbatda shuni ta'kidlash kerakki, ko'plab Yevropa mamlakatlarida korrupsiyaga qarshi kurashning yetarlicha samarali tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, u Korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish bo'yicha maxsus vakolatli organlarga, shuningdek, davlat organlariga korrupsiyaga qarshi tegishli chora-tadbirlarni amalga oshirishda har tomonlama yordam beradigan fuqarolik jamiyati institutlariga berilganini guvohi bo'lamiz.

Ilmiy adabiyotlarda korrupsiyaga qarshi samarali mexanizmni yaratgan davlatlar qatoriga Finlyandiya, Daniya, Yangi Zelandiya, Islandiya, Singapur, Shvetsiya, Kanada, Niderlandiya, Lyuksemburg, Norvegiya, Avstraliya,

Shveytsariya, Buyuk Britaniya, Avstriya, Isroil, AQSH, Chili, Irlandiya, Germaniya va boshqalarni kiritishimiz mumkin. Ularning barchasi korrupsiyaga qarshi faoliyatni tashkil etishda o'ziga xos xususiyatlarga ega, biroq ularning umumiy jihatlari quyidagilardan iborat: korrupsiyaga qarshi faol kurashni tashkil etish uchun muhim sa'y-harakatlardan foydalanish; tegishli huquqiy bazani yaratish; korrupsiya ko'rinishlariga qarshi kurashishda jamoat tashkilotlarini jalb qilish.

Shu bilan birga, Yevropaning alohida davlatlarida, xususan, Niderlandiya, Italiya, Buyuk Britaniya, Polsha va boshqalarda korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari e'tiborga loyiqdir.

Bu davlatlar korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida jamoat tashkilotlari va davlat organlarining o'zaro hamkorligining yaxshi tizimi bilan ajralib turadi. Xususan, Shvetsiyada jamiyatning ayrim sohalarida korrupsiya darajasini aniqlash bo'yicha mustaqil monitoring 1994 yilda tashkil etilgan va Shvetsiyaning yetakchi siyosatshunoslari, iqtisodchilari va boshqa olimlarini birlashtirgan "Demokratik audit" jamoat tashkiloti tomonidan amalga oshiriladi[3].

Niderlandiyada hukumat korrupsiyaga qarshi chora-tadbirlarni, xususan, davlat organlari faoliyatiga qaratgan, shu bilan birga, sud tizimiga alohida e'tibor qaratgan. Aynan shu mamlakatda ixtiyoriy axborot beruvchilar institutini joriy etish samaradorligi tasdiqlandi. Bu, o'z navbatida, ba'zi olimlarning fikriga ko'ra, Niderlandiya aholisining barqaror fuqarolik pozitsiyasidan dalolat berishi mumkin. Fuqarolik jamiyati ma'lum darajada korrupsiyani tugatish mas'uliyatini o'z zimmasiga oldi, bu esa uning darajasini pasaytirishga yordam berdi.

Italiyada korrupsiyaga qarshi mexanizmlar tizimidagi uchta hokimiyat tarmog'idan eng muhimi sud tizimidir. Italiya Konstitutsiyasi Sudyalar Oliy Kengashiga sudyalarni taqdirlash va jazolash bo'yicha mutlaq huquqlar berish to'g'risidagi siyosiy qarorni o'zida mujassam etgan. Kengash a'zolarining uchdan ikki qismi sudyalar tomonidan, uchdan bir qismi esa siyosiy partiyalar tomonidan saylanadi.

Shunday qilib, Italiya va Niderlandiyadagi korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha vakolatlarning qismi sudlar va sud muhim boshqaruv organlari birlashma. Bundan tashqari, sud-huquq tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish va uni saqlab qolish ko'proq e'tibor qaratilmoqda, bu esa sud-huquq tizimi ko'p tibbiy sohadagi turli ijtimoiy-huquqiy munosabatlarga ta'sir ko'rsatish, inson va fuqaro huquq erkinliklari himoyasini qodir bilan izohlanadi. Bu ma'lum darajada sud-huquq tizimida korrupsiyaga qarshi kurashish va oldini olish e'tibor kuchayib ketishini bartaraf etishi mumkin.

Buyuk Britaniyaning korrupsiyaga qarshi kurash milliy qonunchiligi juda keng tarqalgan, chunki ayrim mansabdor shaxslar tomonidan korrupsion shikastlanishlar sodir bo'lishi mumkin.

Ingliz huquqiy ta'limotiga ko'ra, korrupsiyaga qarshi himoyasi mansabdor shaxs yoki sud jarayoni bilan bog'liq shaxslar tomonidan sodir etilgan jinoiy huquqbuzarliklarning alohida guruhiga birlashtiriladi. Ingliz qonunchiligida "korrupsiya", "korrupsiya akti" va boshqa qismlarining aniq ta'riflari mavjud emas[4].

Xarakterli jihati shundaki, korrupsiya yoki poraxo'rlik belgilariga ega bo'lgan harakatlar aniq chegaralanmagan ushbu yondashuv dunyoning ko'plab mamlakatlarida qo'llaniladi va Ispaniya, Bolgariya, Latviya va Germaniyani hisobga olish kerak degan g'oyaga asoslanadi.

Masalan, Germaniyada Federal sudda prokuratura funktsiyalarini Federatsiyaning Bosh prokurori (der Generalbundesanwalt) va Oliy sudlar huzuridagi quyi prokurorlar - Yerning Bosh prokurori va unga bo'ysunuvchi prokurorlar bajaradilar. Birinchi instantsiya sudlarida - Bosh prokuror (der Oberstaatsanwalt) va unga bo'ysunuvchi prokurorlar orqali (141, 142-modda Germaniya sud qonuni) harakatlanadi[5].

Fransiya prokuraturasi ham xuddi shunday maqomga ega bo'lib, bu yerda barcha darajadagi prokurorlarning asosiy vazifalari: jinoyat ishlari bo'yicha tergov va sud jarayonini nazorat qilish. Prokurorlar jinoyat ishi qo'zg'atish, dastlabki tergovni nazorat qilish va sudda ayblovni qo'llab-quvvatlash huquqiga ega. Bosh prokurorlar apellyatsiya sudlari yurisdiksiyasiga kiradigan butun hududda jinoyat qonunchiligining qo'llanilishini nazorat qilishlari shart. Ular o'z vazifalarini bajarishda davlat qurolli kuchlarining yordamini to'g'ridan-to'g'ri talab qilish huquqiga ega.

Ayrim xorijiy mamlakatlarda prokuratura organlarining tuzilishi va tashkil etish tizimining xususiyatlari ushbu organlarning ma'muriy-huquqiy holatiga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, Polsha shu davlatlardan biridir. Polshaning "Prokuratura to'g'risida"gi qonuniga muvofiq, Polsha prokuraturasi tarkibiga Bosh prokuror va prokuraturaning umumiy va harbiy tashkiliy bo'linmalarining quyi prokurorlari va Xalq xotirasi instituti prokurorlari - prokuratura komissiyasi kiradi.

Ilmiy adabiyotlarda prokuratura mustaqilligini ta'minlashning huquqiy tartibga solish bilan bir qatorda uning konstitutsiyaviy, huquqiy tartibga solish va qonunchilik maqomini yaxshilash va sifatini yaxshilashning samarali vositalariga muvofiq tartibga solish tashkiliy-strukturaviy va tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni joriy ham alohida e'tiborga olingan. Institutsional mexanizmlar, bunga yaqqol

misol bo'lgan Polsha prokuratura mustaqilligini ta'minlash o'z tizimida qo'shimcha ravshan Milliy va apellyatsiya prokuraturalarini tashkil etgan.

Xarakterli jihati shundaki, Polsha apellyatsiya prokuraturasining asosiy vazifalari prokuraturaning apellyatsiya va vovodalik ma'muriy sudida qonun asosida olib boriladigan jarayonlarda ishtirokini ta'minlash, ishlar bo'yicha dastlabki ish yuritishni amalga oshirish va nazorat qilishdan iborat. uyushgan jinoyatchilik va korrupsiyaga qarshi jinoyat prokuraturasi, tuman prokuraturalarida olib borilayotgan ish yuritish ustidan muassasaviy va mansabdor shaxslar nazoratini amalga oshirish, shuningdek, tuman va tuman prokuraturalariga tashriflar tashkil etish.

Buyuk Britaniyada prokuratura tizimining tashkil etilishi va faoliyati muayyan xususiyatlarga ega. Ushbu davlatning davlat institutlari tizimida prokuratura organlari mavjud emas, lekin prokuror nazoratiga xos bo'lgan muayyan funktsiyalarni bajaradigan xizmatlar va mansabdor shaxslar mavjud. Shunday qilib, nomlari ko'rsatilgan shaxslarga Crown Prokuratura xizmati va Bosh prokuror (Bosh prokuror) kiradi[6].

Davlat prokuraturasining asosiy vakolatlari quyidagilardan iborat: ayblanuvchining og'ir jinoyatlar sodir etganligi uchun jinoiy javobgarlikka tortilishini ta'minlash; ishning holatlarini o'rganish, bu masala bo'yicha politsiyaga maslahat berish va sudda jinoyat ishlari bo'yicha ayblovlarni qo'llab-quvvatlash; qonunning to'g'ri qo'llanilishini ta'minlash, barcha tegishli dalillarni sudga taqdim etish; magistratura sudlarida ayblovni ta'minlash, qirollik sudida va Oliy sudlarda jinoiy ishlar bo'yicha advokatlarga ko'rsatmalar berish va maslahat berish va boshqalar.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurashishda fuqarolik jamiyati institutlari rolini oshirish, korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlarini samarali ta'minlashga alohida ahamiyat berilishi hamda korrupsiyaga qarshi kurashishning profilaktik choralardan biri sifatida fuqarolik jamiyati institutlarini ushbu jarayonga jalb qilinishi natijasida bir qator ijobiy yutuqlarga erishildi. Xususan, "World Justice Project" xalqaro nohukumat tashkiloti tomonidan tuzilgan "Korrupsiya yo'qligi" indikatori bo'yicha O'zbekiston 2022 yilda o'tgan yillarga nisbatan 23 pog'onaga yuqorilab, 139 davlat orasida 66-o'rinni egallagan bo'lsa, Open Data Watch xalqaro nodavlat notijorat tashkiloti tomonidan e'lon qilingan ochiq ma'lumotlar inventarizatsiyasi (Open Data Inventory (ODIN) reytingida 125 pog'onaga ko'tarilib, hozirda 63 ball bilan 187 davlat orasida 44-o'rin va Markaziy Osiyoda 1-o'rinni egallab turibdi. Korrupsiyani idrok etish indeksi (CPI)da O'zbekiston 2017 yilda dunyoning 180 davlati orasida 157-o'rinni egallagan bo'lsa,

2023 yilga kelib mamlakatimiz 31 pog'onaga, ya'ni 126-o'ringa[7] ko'tarilganini alohida ta'kidlash joiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 maydagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5729-son Farmonida korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni sodir etganlik uchun javobgarlikning muqarrarligini ta'minlash bo'yicha "korrupsiya faktlari haqida anonim xabarlarni o'rganish imkoniyatlari"ni yaratish belgilangan edi.

Prokuratura organlariga 2018-2022 yillarda jinoyatga, jumladan korrupsiyaga oid ma'lumotlar bo'lgan 1702 ta (2018 y.-285, 2019 y.-189, 2020 y.-347, 2021 y.-487, 2022 y.-394) [8], anonim murojaatlar kelib tushganligi va ularning yildan yilga oshib borayotganligi, bunday murojaatlarni ko'rib chiqish tartibini takomillashtirishni taqozo etadi.

Qonunchiligimizda bunday murojaatlarni ko'rib chiqish hamda aniqlangan qonunbuzilishlarga nisbatan choralar ko'rish tartibiga doir huquqiy asoslar yaratilmaganligi jinoyatlarni o'z vaqtida fosh etish imkonini bermaydi. Xususan, Germaniyada korrupsiyaga oid yoki boshqa jinoyatlar haqidagi anonim xabarlar tekshirilib, natijasi bo'yicha javobgarlik masalasi hal etiladi. Xorij davlatlarining aynan prokuratura organlari tomonidan korrupsiya muommolarini olidini olish, unga qarshi kurashishdagi muhim mexanizmi sifatida korrupsiya bilan bo'g'liq murojaatlarning har qanday shaklini qabul qilish va o'rganib chiqishni majburiy hisoblanadi. etib baholaydi.

Xulosa shunday qilib, prokuratura davlat organlari tizimidagi o'zining huquqiy pozitsiyasiga muvofiq korrupsiyaga qarshi kurashish, huquqni muhofaza qilish organlari faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish yoki maxsus huquqni muhofaza qilish sohasidagi vakolatlarni amalga oshiradi.

Fikrimizcha, jinoyatchilik va korrupsiyaga qarshi kurashishda respublikamizdagi barcha vakolatli huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha "Jinoyatchilikka qarshi kurash borasida faoliyatni muvofiqlashtirish to'g'risida"gi qonunini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Bu orqali huquqni muhofaza qiluvchi organlarning say-harakatlarini, kuch va vositalarini birlashtirish, ish faoliyatlarida takrorlanishlarni oldini olish, korrupsion jinoyatlarni o'z vaqtida aniqlash, fosh etish, tergov olib borish va profilaktika qilishning eng muhim huquqiy asoslarini belgilab olish lozim.

Ikkinchidan: Korrupsiyaga qarshi kurashishni amalga oshiruvchi davlatning maxsus vakolatli organi yoki boshqa tuzilmasi moliyaviy va mehnat resurlari bilan ta'minlanishi, uning monitoring faoliyati, xolis va shaffof baholash tizimi milliy qonunchilikda mustahkamlanishi lozim.

Korrupsiyaviy jinoyatlar haqida anonim xabar berish bo'yicha xalqaro standartlarni inobatga olib, korrupsiyaga qarshi kurashishda fuqarolik jamiyati institutlari va ayniqsa aholini ushbu faoliyatga keng jalb qilish maqsadida quyidagi Normativ-huquqiy bazani takomillashtirishga qaratilgan takliflarni ilgari suramiz :

- O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi Qonuni 29-moddasini quyidagi tahrirdagi 4-qism bilan to'ldirish taklif etiladi: "Anonim murojaatlar korrupsiyaviy holatlar sodir etilishi yoki tayyorlanishi to'g'risida bo'lsa, unda keltirilgan ma'lumotlar korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha idoraviy tarmoq tomonidan o'rganib chiqiladi yoxud murojaat korrupsiyaga qarshi kurashish borasida vakolatli organga zudlik bilan yuboriladi".

- Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish maqsadida, JPKning 323-moddasini quyidagi mazmundagi ikkinchi qism bilan to'ldirish taklif etiladi:

"Og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar hamda korrupsiyaviy holatlar to'g'risidagi anonim murojaatlar o'rnatilgan tartibda o'rganib chiqiladi va asosli bo'lganida jinoyat ishini qo'zg'atish uchun sabab bo'ladi".

1. Ключко Иван Алексеевич Европейский опыт противодействия коррупции органами прокуратуры.- 2018.

2. Esonboyev Axror Abdusalom o'g'li O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashuvchi organlar faoliyatini muvofiqlashtirishni takomillashtirish istiqbollari.- 2022.

3. Коруля І. В. Зарубіжний досвід у сфері протидії корупції та можливості його використання в Україні / І. В. Коруля // Порівняльно-аналітичне право. - 2014. - № 1. - С. 170-173.

4. Про прокуратуру: Закон Республіки Польща від 20 червня 1985 року. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/Pol_PR_1985.pdf.

5. Шрода М. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання функцій прокуратури в зарубіжних країнах / М. В. Нірода // Visegrad Journal on Human Rights. - 2015. - № 2. - С. 144-149.

6. Наулш Н. С. Правовий статус прокуратури в конституціях зарубіжних країн /- Н. С. Наулш // Порівняльно-аналітичне право. - 2013. - № 3-2. - С. 339-342.

7. Muhammadiyeva M.Y. коррупцияга қарши курашишда фуқаролик жамияти институтларининг ролини оширишнинг ташкилий-ҳуқуқий масалалари. - 2023. 5-bet. Avtoreferat.

8. Бош прокуратура 24-бошқармасининг йиллик умумлаштиришидан. 2018-2022 йиллар.

9. Мухамеджанов Э. Б. Прокуратура в зарубежных странах: учебник / Э. Б. Мухамеджанов. - Алматы: «Нур-пресс», 2005. – 284 с.

10. Чечерський В. І. Конституційно- правовий статус органів прокуратури в Словаччині, Польщі Чехії та Україні (порівняльно-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Чечерський Віктор Іванович. - К., 2006. - 206 с.